

УДК 159.9:36

Т.О. Бойко, пошукач

Науковий керівник: **Т.І. Сила**, канд. психол. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ГРОМАДИ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

У статті розглянуті основні компоненти та зміст соціального капіталу громади у психологічному вимірі; зазначені аспекти довіри як основної складової психологічної структури соціального капіталу громади; визначені основні концепції значимості соціального капіталу громади.

Ключові слова: соціальний капітал, психологія спільнот, громада, довіра, психологічна структура капіталу, людський ресурс, інститути громадянського суспільства.

В статье рассмотрены основные компоненты и содержание социального капитала общества в психологическом измерении; отмечены аспекты доверия как основной составляющей психологической структуры социального капитала общества; определены основные концепции значимости социального капитала общества.

Ключевые слова: социальный капитал, психология сообществ, общество, доверие, психологическая структура капитала, человеческий ресурс, институты гражданского общества.

The basic components and content of the social capital of the society in the psychological dimension are considered in the article; the aspects of trust as the main component of the psychological structure of social capital are noted; the basic concepts of the significance of social capital of the society are determinate.

Key words: social capital, community psychology, society, trust, psychological capital structure, human resources, institutions of civil society.

Постановка проблеми. Розвиток громадянського суспільства пов'язаний великою мірою з феноменом соціального капіталу громади. Він є одним із стимулів на шляху масової самоорганізації громадян, який сприяє встановленню між ними стосунків, заснованих на взаємній довірі та допомозі. Наявність соціального капіталу громади в країні безпосередньо впливає на досягнення стабільності в суспільстві та сприяє демократичному розвитку, а його відсутність, роз'єднаність гальмує розвиток громадянського суспільства. Потенціал соціального капіталу громади в суспільстві найбільш повно та ефективно може реалізуватися саме через інститути громадянського суспільства [2].

Найбільш відомими зарубіжними авторами, що досліджують проблеми соціального капіталу громади, є П. Бурдьє, Дж. Коулмен, Р. Патнем, П. Сорокін, Ф. Фукуяма та інші. В Україні проблема соціального капіталу розробляється у працях Е. Гугніна, А. Колодій, М. Лесечка, Ю. Привалова, О. Рогожина, Ю. Наєнка, В. Степаненка, О. Убейволка, А. Чемериса, В. Чепака та Н. Черниша.

Метою публікації є висвітлення сутності та значимості соціального капіталу громади у психологічному вимірі.

У сучасних умовах розвитку суспільства вирішальним фактором сталого соціального розвитку будь-якої територіальної громади країни є кадровий (людський) потенціал. Дуже важливими характеристиками людського капіталу є: вміння працювати в команді, впевненість у собі, позитивний настрій, готовність до співпраці, емоційна стійкість, толерантність, відповідальність, здатність прийняти виклик, готовність до змін. Ці особливості одержали назву соціального капіталу [5].

Для визначення цього терміна найбільше імпонує функціональний підхід. Велике значення має досвід у тому напрямі психологічних досліджень, який у світі називають психологія community, тобто – спільнот або громад [3].

Цей напрям виник у минулому столітті й остаточно сформувався у 80-х роках. Провідною в цих розробках була Америка, де відповідні дослідження велися спочатку на клінічному рівні. Потім, у 60-і роки, з'ясувалось, що ресурсів планети не вистачить на утримання такої кількості психологів, щоб надати індивідуальну допомогу всім, хто її

потребує. Виникла необхідність покращити суспільні стосунки для запобігання психічним розладам і тому з'явилася психологія спільнот. Вона вивчала вплив на психологію навіть таких віддалених факторів, як архітектура і дизайн [4].

У різних країнах актуальними були різні аспекти психології спільнот. У США, наприклад, більше уваги звертали на психологію і психотерапію, а в Латинській Америці – на політичну психологію [3].

Повертаючись до соціального капіталу слід ще зазначити, що саме слово «капітал» означає певні ресурси, які здатні самовідновлюватись і трансформуватись. Капіталізація, з цієї позиції, означає розвиток ресурсів до такого рівня, що вони стають здатними до автономного існування [2].

Психологія community розглядає чотири компоненти соціального капіталу. Перший – це відчуття належності і створення сенсу належності до певної спільноти. Ці спільноти можуть бути різних рівнів, починаючи від сусідської і аж до глобального світу. Соціальний капітал може бути також використаний окремим індивідом і першим елементом для цього є сенс належності до спільноти, який інколи надає і сенс життю, наприклад [3].

Другий компонент більш об'єктивний – це мережі спілкування, тобто ті місточки, що поєднують одних людей з іншими. Тут розглядається міжособистісне спілкування, спілкування між групами, насичення зв'язків. Загалом виділяють сильні зв'язки (bonding) і слабкі зв'язки (bridging). До сильних відносять безпосередні прямі контакти, пов'язані, як правило, з якоюсь діяльністю. Якщо вони руйнуються – взагалі зникає спільнота. А слабкі зв'язки – з це ті, що в повсякденному житті залишаються поза нашою увагою. Це можуть бути люди, яких ми бачимо на зупинці щодня, коли їдемо на роботу. Або співмешканці великого будинку, що можуть допомогти в критичній ситуації. Такі зв'язки ще можна характеризувати як потенційні контакти. Їх роль у нас недооцінена, але саме вони є ознакою громадянського суспільства. Без розвитку слабких зв'язків суспільство фрагментується, воно розбивається на кліки, які знаходяться у конфронтації [3].

Третій компонент пов'язаний з таким явищем, як оцінка ефективності [3].

Четвертий компонент має назву «колективна дія» і знову більше відноситься до об'єктивних показників, на відміну від компонентів, що характеризують внутрішній стан свідомості окремої людини. Хоча всі ці компоненти між собою пов'язані, вони видозмінюються і не існують один без одного [3].

Основною складовою психологічної структури соціального капіталу громади виступає довіра. Відмінна риса сучасного суспільства полягає у тому, що довіру можна трактувати як соціальний капітал. Основними соціальними функціями довіри є комунікація, активізація взаємодії, інтеграція групи [6].

Відомо, що довіра як психологічний стан особистості може виникати на основі окремих факторів: інтересів певного індивідуума, його установок, емоційних реакцій, попереднього власного досвіду або досвіду попередніх поколінь, адаптивних здібностей особистості. Довіра виникає, коли людина впевнена у правильності та адекватності процесів і явищ, що відбуваються в місцевій громаді, відповідності їх її ціннісним установкам. Центр місцевої активності створює реальні умови для самовдосконалення і для поліпшення соціокультурного середовища, і чим більше перспектив для самореалізації людей, тим вище ступінь довіри до процесів, що відбуваються [7].

Довіра як психологічний стан людини реалізується за допомогою участі в проектах з розвитку місцевої громади. Будь-які позитивні результати будь-яких дій викликають у свідомості людини довіру до них і при повторенні даних дій з неминучістю ведуть до закріплення позитивної реакції довіри в поведінці індивіда. Природно, що будь-яке нове явище досліджується людиною методом проб і помилок, і в разі негативного впливу

на індивіда може бути ним відкинуто, з подальшим закріпленням реакції недовіри до цього явища, навіть якщо ця негативна дія була випадковою. Ось чому центр місцевої активності піклується про те, щоб нові проекти (справи), які чинять позитивний вплив на соціально-економічний розвиток, були з самого початку сприйняті позитивно як окремими індивідами, так групами місцевого співтовариства [4].

Центр місцевої активності спирається на такі джерела формування і зміцнення відносин довіри у місцевій громаді [1]:

1. Вирішення найбільш актуальних соціальних проблем місцевої громади.
2. Спільна діяльність щодо вдосконалення соціокультурного середовища.
3. Можливість кожного висловлювати свої інтереси і впливати на прийняття рішень.
4. Відкритість та доступність інформації.
5. Чіткий зворотний зв'язок.
6. Добросовісність, чесність і компетентність лідерів.
7. Стійкість інститутів, договірних відносин та партнерських зв'язків.
8. Гідний імідж і культура організацій.

Отже, соціальний капітал – це зв'язки, норми і довіра. А до характеристик соціального капіталу належать: ціннісні складові (цінності, цілі різних соціальних спільнот локального соціуму) та інституціональні складові (соціальні зв'язки, норми, відносини). У Центрі місцевої активності разом вони беруть участь у виборі типів стратегій поведінки та встановлення рівнів довіри індивідів і соціальних спільнот один одному. Соціальний капітал – це накопичений ціннісний та інституціональний ресурс, включений у процеси розвитку місцевої громади і є індикатором її розвитку [5].

Протягом останніх двох десятиліть проблему соціального капіталу обговорювали досить інтенсивно, у тому числі в українській періодиці. Здавалося, ніщо не пройшло повз увагу соціологів, психологів, економістів і політологів, які кожен під своїм кутом зору вивчали це явище. На сьогодні склалися як мінімум три концепції в розумінні значимості соціального капіталу громади [4].

Перша пов'язана з ім'ям французького соціолога П'єра Бурдьє. У статті «Форми капіталу» він виділяє такі компоненти соціального капіталу, як соціальні мережі, соціальні норми і довіра. Дослідник підкреслює, що знайомства, репутація (визнання) і зв'язки дають людині можливість користуватися кредитом (довірою). Аналізуючи обставини власного життєвого шляху та просування соціальними сходами до кіл французької наукової еліти, Бурдьє створив спочатку особливе поняття «символічний капітал», а потім розгорнув його як «соціальний капітал особистості». Такий капітал, як належність до інтелектуальних або аристократичних кіл від народження, отримання якісної освіти, набуття культурних навичок, зв'язки з впливовими людьми і т. ін., створює соціальний капітал особистості [4].

Друга концепція пов'язана переважно з американською соціологією. Її автор – соціолог і економіст Джеймс Коулмен. У цій концепції соціальний капітал означає високий рівень консолідованості спільноти, довіру між людьми і чесність взаємодії. Такий соціальний капітал сприяє економічному зростанню всередині спільноти. Статтю Коулмена «Капітал людський і соціальний» розглянуто в багатьох публікаціях, у тому числі й одного з авторів. Виходячи з цього, цілком природно, що сучасне розуміння поняття «соціальний капітал» народилося в США, оскільки саме в цій країні він став чинником успішного розвитку суспільства. Свідчення цього ми знаходимо у вражаючому описі соціального життя міських громад першої половини XIX ст., яке нам залишив Алексіс де Токвіль. Він виявив абсолютно відмінний від європейського рівень соціальної культури американців. Сьогодні книга Токвіля – головне свідчення очевидця витоків і американської

демократії, і високого рівня соціального капіталу невеликих міст США, які саме й досліджував Дж. Коулмен [4].

Третя концепція в дослідженні цього феномену, сформульована політологом Робертом Патнемом, – це вплив соціального капіталу на соціально-економічне становище країни і спільноти. На формування наукових поглядів Патнема значною мірою вплинули особистий 20-річний досвід порівняльного дослідження соціального й політичного життя Північної і Південної Італії, а також ті глибокі відмінності, які існують у громадах Півночі і Півдня [3]. Спочатку Патнем назвав виявлені відмінності почуттям громадянськості, а після знайомства з роботами Коулмена застосував для досліджуваного явища поняття соціального капіталу. Пізніше у своєму популярному творі «Гра в кеглі наодинці: занепад соціального капіталу Америки» (1997) Р. Патнем переконливо довів, що у другій половині ХХ ст. багато аспектів колишніх форм соціального життя США значно скоротилися. Свою статтю він назвав так тому, що в період з 1980 до 1993 роки командна гра в боулінг скоротилася на 40 %, тоді як одиночний боулінг виріс на 10 %. Патнем стверджує, що це лише одна з ознак більш загальної тривожної тенденції по всій країні. Люди менше стали брати участь у громадських об'єднаннях, активність виборців знизилася також, як і відвідування церков, членство в профспілках, участь у волонтерській діяльності. Зниження рівня неформальної соціальної взаємодії, на його думку, становить небезпеку для суспільства. Занепад соціального капіталу проявляється в усьому: ослабленні зв'язків між членами сім'ї, друзями і сусідами; скороченні участі в різних організаціях, включаючи церкву, місцеві збори, політичні партії та дозвіллі об'єднання [4].

Висновки. Розвиток соціального капіталу громади через активізацію участі населення в суспільному житті є важливим чинником розвитку громадянського суспільства. Один із найголовніших аспектів соціального капіталу полягає у здатності до створення об'єднань і взаємодії. Ця здатність зумовлена культурною специфікою, ступенем довіри. Довіра виступає головним елементом, який забезпечує цілісність усіх складових психологічної структури соціального капіталу громади.

Отже, соціальний капітал громади є ресурсом суспільства, який дає можливість і впевненість кожному громадянину розвивати власну особистість, загальну довіру один до одного і до різних соціальних інститутів.

Таким чином, сутність та значення соціального капіталу громади визначається мірою взаємної довіри людей у суспільстві. Якщо в суспільстві є взаємна довіра, то можна говорити, що в ньому є і соціальний капітал громади.

Список використаних джерел

1. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 5. – С. 60-74.
2. Гугнін Е. Феномен соціального капіталу / Е. Гугнін, В. Чепак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 49-56.
3. Єлагін В. П. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави / В. П. Єлагін // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – С. 5-7.
4. Колот А. Генезис соціальної політики під впливом глобалізації та лібералізації економічних відносин / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 1. – С. 3-11.
5. Мейжис И. А. Соціальний капітал як предмет вивчення в соціальній психології / И. А. Мейжис // Соціальна психологія. – 2006. – № 1. – С. 27-42.
6. Татарко А. Н. Социальный капитал: теория и психологические исследования : монография / А. Н. Татарко, Н. М. Лебедева. – М., 2009. – С. 29-40.
7. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал / Ф. Фукуяма // День. – 2006. – № 177. – С. 1-2.